

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

واحد دماوند

گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق «M.A»
گرایش: حقوق خصوصی

عنوان:

مبانی و آثار و شرایط مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ی ید در حقوق ایران و
فقه امامیه

استاد راهنما:

دکتر میترا ضرابی

نگارش:

فائزه محمودی

تابستان ۱۳۹۸

ب

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

منور اخلاق پژوهش

بیاری از خداوند بجان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، دانشجویان و اعضاء هیئت علمی واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلائند.

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب فائزه محمودی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق خصوصی که در تاریخ ۱۳۹۸/۰۶/۱۴ از پایان نامه/ رساله خود تحت عنوان " مبانی و آثار و شرایط مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ی ید در حقوق ایران و فقه امامیه " با کسب نمره ..... و درجه ..... دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

- (۱) این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
- (۲) این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است.
- (۳) چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- (۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: فائزه محمودی

امضاء

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند

فرم تایید اصلاحات داوری

۱- پایان نامه دانشجو خانم فائزه محمودی طبق فرم اصلاحات داوری به شماره ..... از نظر محتوا مورد تایید اساتید می باشد.

امضا مسئول کتابخانه

سپاسگزاری :

اینک که با لطف الهی کار نگارش پایان نامه به پایان رسیده است، وظیفه خود می دانم که کمال تقدیر و تشکر خود را تقدیم کسانی کنم که در این مسیر پرفراز و نشیب لحظه‌ای از راهنمایی اینجانب دریغ نکردند. از راهنمایی‌های ارزنده سر کار خانم دکتر میترا ضرابی، که در تمام مراحل انجام این پژوهش دلسوزانه و استادانه مرا یاری کرده، وقت گرانبهایشان را صرف آموختن من نمودند، نهایت تشکر و امتنان را دارم و از درگاه خداوند منان عمر با عزت و زندگی پر نعمت و گامهای استوار برای آن بزرگواران مسالت دارم.

تقدیم به :

خانواده عزیز و مهربانم که همواره مشوق و حامی من در طول تحصیل بوده و با کمال

عشق، محبت و فداکاری تمام سعی و تلاش خود را برای موفقیت و سربلندی اینجانب

به کار برده و همواره با کمک های بی دریغ خود مرا یاری داده اند.

فهرست مطالب

۱----- چکیده

فصل ۱: کلیات تحقیق

۳----- ۱-۱ مقدمه

۴----- ۲-۱ بیان مساله

۵----- ۳-۱ ضرورت و اهمیت

۵----- ۴-۱ اهداف تحقیق

۶----- ۵-۱ سؤالات تحقیق

۶----- ۶-۱ فرضیه‌های تحقیق

۷----- ۷-۱ تعاریف لغوی و اصطلاحی

۸----- ۸-۱ پیشینه

۹----- ۱-۸-۱ تحقیقات داخلی

۱۰----- ۲-۸-۱ تحقیقات خارجی

۱۰----- ۹-۱ سوابق تحقیق

فصل ۲: مصادره اموال

۱۳----- تاریخچه

۱۵----- مبحث اول-انواع مصادره اموال

۱۵----- گفتار اول-مصادره خاص

۱۵----- گفتار دوم- مصادره عام

۱۵----- مبحث دوم- شرایط لازم مصادره اموال

۱۶----- گفتار اول- مصادره اموال غیر منقول و علم

۱۶----- گفتار دوم- مالکیت و مصادره اموال (غیرمنقول)

۲۰----- گفتار سوم -رابطه «ارث» و «مصادره اموال (غیرمنقول)»

۲۳----- گفتار چهارم - عقود و قراردادهای مرتبط با مصادره اموال غیرمنقول

- مبحث سوم- کیفر ضبط و مصادره اموال ----- ۲۵
- گفتار اول- استرداد اموال ----- ۲۷
- گفتار دوم- حرمت و بطلان مصادره اموال مشروع ----- ۲۷
- مبحث چهارم- مبانی حقوقی مالکیت خصوصی و مصادره اموال در حقوق ایران ----- ۲۸
- گفتار اول - مشروعیت مالکیت خصوصی در حقوق ایران ----- ۲۸
- گفتار دوم - اموال عمومی در حقوق ایران ----- ۲۹
- گفتار سوم - مبانی حقوقی مصادره اموال ----- ۲۹
- مبحث پنجم- قوانین مرتبط با مصادره ----- ۳۰
- گفتار اول - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ----- ۳۰

فصل ۳: مصادره اموال در فقه امامیه

- مبحث اول - مصادره در فقه ----- ۳۵
- مبحث دوم- حقوق اشخاص ثالث بر اموال غیر منقول مصادره شده ----- ۳۵
- مبحث سوم-قوانین حاکم بر موضوع مصادره اموال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ----- ۳۶
- مبحث چهارم- مالکیت در اسلام و دیدگاه های امام خمینی ----- ۳۷
- گفتار اول- انواع مالکیت ----- ۳۷
- گفتار دوم- مشروعیت مالکیت خصوصی ----- ۳۸
- گفتار سوم- محدودیت مالکیت خصوصی ----- ۳۸
- مبحث پنجم-ماهیت مصادره اموال ----- ۳۸
- گفتار اول- تفاوت مصادره اموال با ملی کردن آن ----- ۴۰
- گفتار دوم- تفاوت مصادره اموال با جزای نقدی ----- ۴۰
- گفتار سوم- مصادره مسئله حقوقی یا جزایی ----- ۴۰
- مبحث ششم- تاریخچه مصادره اموال در جمهوری اسلامی ----- ۴۱
- مبحث هفتم- مبانی فقهی مصادره اموال و دیدگاه های امام خمینی ----- ۴۲
- گفتار اول- اصطلاح مصادره اموال در فقه ----- ۴۲

۴۳	گفتار دوم- حرمت و بطلان مصادره اموال مشروع
۴۳	گفتار سوم- انواع مصادره اموال
۴۴	بند اول- مصادره به عنوان استرداد
۴۴	بند دوم- مصادره به عنوان تقاص
۴۵	بند سوم- مصادره به عنوان حکم حکومتی
۴۷	گفتار چهارم- حل تعارض مشروعیت مالکیت خصوصی و حکم مصادره اموال
۴۷	مبحث هشتم- دلایل فقهی سلب مالکیت
۴۸	گفتار اول- قاعده تسلیط
۴۸	گفتار دوم- قاعده ید
۴۹	بند اول- قاعده احترام مالکیت
۵۰	بند دوم- قاعده ولایت بر ممتنع
۵۰	بند سوم- قاعده الضرر

فصل ۴: مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ید

۵۳	مقدمه
۵۴	مبحث اول- تعریف ید یا تصرف «ید»
۵۵	مبحث دوم- اقسام ید یا تصرف
۵۵	گفتار اول- شرایط اعتبار تصرف
۵۶	گفتار دوم- مالکیت
۵۸	مبحث چهارم- روش های سلب مالکیت
۵۸	مبحث پنجم- اهداف و آثار ناشی از مصادره اموال
۵۹	گفتار اول- مصادره اموال مشروع اشخاص
۶۰	گفتار دوم- سلب مالکیت به منظور عمران، شهرسازی و تامین مسکن
۶۱	گفتار سوم- سلب مالکیت جهت کارهای عمرانی و شهرسازی
۶۲	مبحث ششم- تقصیر قاضی در توقیف اموال

- مبحث هفتم- ورود خسارت به مخاطب توقیف ----- ۶۴
- گفتار اول- خسارات مادی قابل مطالبه از قاضی ناشی از توقیف اموال ----- ۶۴
- گفتار دوم- خسارات معنوی قابل مطالبه از قاضی ناشی از توقیف اموال ----- ۶۵
- مبحث هفتم- رابطه سببیت ----- ۶۷
- گفتار اول- رابطه سببیت بین تقصیر قاضی و خسارت وارده و چگونگی احراز آن ----- ۶۷
- بند اول- رابطه سببیت بین تقصیر قاضی (صدور حکم) و خسارت وارده (توقیف) ----- ۶۷
- بند دوم- چگونگی احراز رابطه سببیت بین تقصیر قاضی و خسارت وارده ----- ۶۸
- بند سوم- اسباب معافیت قاضی از مسئولیت ----- ۶۹
- مبحث هشتم- دلایل حقوقی سلب حق مالکیت ----- ۷۳
- گفتار اول- تحصیل مال از طریق خلاف قانون ----- ۷۴
- گفتار دوم- سلب مالکیت در جهت اقدامات شهرسازی و رفاهی ----- ۷۴
- گفتار سوم- حق دخالت حاکم عادل اسلامی ----- ۷۵

فصل ۵: نتیجه گیری

- نتیجه گیری ----- ۷۹
- منابع و مآخذ ----- ۸۱
- منابع فارسی ----- ۸۱
- منابع عربی ----- ۸۵
- منابع لاتین ----- ۸۶
- ABSTRACT ----- ۸۷

چکیده

این پایان نامه با عنوان " مبانی و آثار و شرایط مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ی ید در حقوق ایران و فقه امامیه " انجام شده است. مصادره در مراجع حقوقی، معمولاً در فرضی که گرفتن مال به عنوان مجازات صورت می گیرد به کار رفته است. مصادره اختصاص به مورد مجازات ندارد و هرگونه سلب مالکیت خودسرانه و بدون پرداخت غرامت عادلانه زیر این عنوان قرار می گیرد. مصادره ی اموال یا به عبارتی سلب مالکیت از فرد به عنوان کیفر مسئله ای است که از لحاظ فقهی با چالش هایی روبه رو بوده است. از آنجا که مالکیت خصوصی افراد در شرع مقدس از احترام بالایی برخوردار است در زمان پیامبر اکرم(ص) و ائمه(ع)، این بزرگواران در این خصوص بسیار با دقت اقدام می فرمودند تا مبادا به اموال مشروع افراد دست اندازی شود؛ به همین دلیل مصادره ی اموال به عنوان مجازات به هیچ وجه صورت نمی پذیرفت و صرفاً نسبت به اموالی که از راه نامشروع به دست می آمد این جواز وجود داشت. در کتب مختلف فقهی هم به این مسئله اشاره شده است و تنها همین قالب مورد پذیرش قرار گرفته است یعنی مصادره به عنوان یک ضمانت اجرای حقوقی به کار رفته است ، مصادره به عنوان ضمانت اجرای حکم وضعی عدم مالکیت، جایگاه می یابد و حتی اگر فرد در قالب ارتکاب جرم، اموالی را به ناحق کسب کند، این ضمانت اجرا به ضمانت اجرای کیفری تبدیل نخواهد شد. از طرف دیگر در بسیاری از نظرات فقهی مصادره به عنوان تعزیر مورد پذیرش واقع نشده و حتی برخی کتب پا را فراتر گذاشته و اساساً تعزیر مالی را نپذیرفته اند در خصوص مصادره ی اموال، لزوم رعایت مقررات شرعی در فقه مورد تاکید قرار گرفته است و نمی توان از حربه مصلحت برای توجیه سلب مالکیت افراد بهره برد. قانونگذار در موارد مختلفی از جمله قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ مصادره ی اموال را به عنوان مجازات پذیرفته است و آن را در جهات مختلفی به کار برده است.

واژگان کلیدی: قاعده ی ید، مصادره اموال، فقه امامیه، مالکیت، قانون مجازات اسلامی، حقوق ایران.

فصل ۱:

کلیات تحقیق

مصادره اموال در حقوق پدیده جدیدی نیست. در هر نظامی اموالی که بصورت غیرقانونی و در زمینه آسیب به سیستم اقتصادی کشور یا از طریق فعالیتهای اقتصادی نامشروع مانند قاچاق، پولشویی، اختلاس و ... بوجود میآیند، مصادره می شوند. مصادره از نظر لغوی به معنی مال کسی را به زور ضبط کردن، جریمه کردن، تاوان و بازگیری است.^۱ در جوامع مختلف مصادره با اهداف و شرایط مختلفی انجام میشود. از جمله اصولی که در حقوق ایران به مصادره اموال پرداخته اصل ۴۹ قانون اساسی می باشد. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران ضرورت تعیین تکلیف نسبت به اموال بجا مانده از وابستگان رژیم گذشته و افرادی که به نحوی با آن رژیم در ارتباط بودند امری اجتناب ناپذیر بود، در این میان اولویت تعیین تکلیف اموال، متوجه خاندان سلطنتی و افراد نزدیک به آنها و خویشان وابسته به آن رژیم بود، بر این اساس ضرورت داشت که دادگاههای ویژه ای، مسئولیت صدور حکم راجع به این موارد را برعهده بگیرند. پس در نظام قضایی ایران شعب ویژه دادگاه انقلاب در همان اصل ۴۹ این قانون چنین مقرر میدارد که: «دولت موظف است ثروتهای ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه کاریها و معاملات دولتی، فروش زمینهای موات و مباحات اصلی دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیرمشروع را گرفته و به صاحبان حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود».^۲ در ایران نیز مصادره اینگونه اموال تحت دادگاههای ویژه اصل ۴۹ قانون اساسی انجام میشود. بنابراین بررسی جامع این موضوع و آگاهی رسانی عمومی در این زمینه، انجام پژوهش در این زمینه را ایجاب مینماید بدو پیروزی انقلاب اسلامی تشکیل گردیدند. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در آذرماه ۱۳۵۸ به تصویب رسید. با توجه به ماده ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی، بازپرس و یا دادستان باید در صورت صدور قرار منع، وضعیت اموال و اشیاء موردنظر را پیگیری نماید و مشخص کند که این وسایل و اشیاء برای ارتکاب جرم، در حین ارتکاب جرم و یا در اثر آن تهیه شده‌اند. در ادامه، با توجه به بررسی‌های صورت پذیرفته اشیاء و اموال موردنظر مسترد، ضبط و یا معدوم خواهد شد. بر اساس حکم دادگاه اموالی که از جرم حاصل شده باشند به نفع دولت ضبط خواهند شد. در صورتی که اشیاء موردنظر در دادرسی لازم نباشند و یا در دسته اموال بلامعارض جای گیرند، به مالک آن مسترد می‌شوند و در برخی موارد نیز معدوم می‌گردند. بر اساس تبصره ۲ ماده ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی، مالی که نگهداری از آن برای دولت هزینه‌های نامتناسبی داشته باشد و یا کسر فاحش قیمتی پیدا کند و همچنین اموال سریع افساد و یا ضایع شدنی به دستور دادستان باقیمت روز فروخته خواهند شد. وجوه حاصل شده نیز تا مشخص شدن تکلیف

^۱ معین، محمد (۱۳۸۸)، فرهنگ فارسی، ج ۲، تهران: انتشارات راه رشد: ۶۶.

^۲ امامی، سیدحسن (۱۳۹۰)، حقوق مدنی، ج ۱، تهران: انتشارات اسلامیه: ۲۱.

نهایی دادگاه به صورت امانت در صندوق دادگستری باقی خواهد ماند. پس از مصادره کردن، اموال موردنظر به مالکیت نهاد مربوطه در می آید و سند قبلی ابطال و سند جدیدی بانام نهاد ذی نفع صادر می شود. لازم به ذکر است جرائمی که در اصل ۴۹ قانون اساسی ذکر شده اند که مجازات آنها با مصادره اموال همراه است، در دادگاه های انقلاب پیگیری می شوند و برای تجدیدنظر به "دیوان عالی کشور" می روند. سایر موارد مصادره نیز با در نظر گرفتن موضوع آن در دادگاه های عمومی پیگیری می شوند.

۲-۱ بیان مساله

مصادره اموال گاهی به عنوان مجازات و گاهی به عنوان یک اقدام تأمینی و گاهی هم در مفهوم مدنی آن (استرداد) به کار رفته است؛ ولی بیشتر جنبه جزایی دارد. تخفیف مجازات مصادره، در حقوق کیفری ایران به صراحت تعیین تکلیف نشده است و رویه محاکم نیز بر این است که مصادره اموال و ضبط، قابل تخفیف نیست. براساس ماده ۴۹ قانون اساسی دولت موظف است ثروت های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه کاری ها و معاملات دولتی، فروش زمین های موات و مباحات اصلی دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیرمشروع را گرفته و به صاحبان حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود. در قوانین کیفری ایران، مصادره اموال گاهی به عنوان مجازات و گاهی به عنوان یک اقدام تأمینی و گاهی هم در مفهوم مدنی آن (استرداد) به کار رفته است؛ ولی بیشتر جنبه جزایی دارد. تخفیف مجازات مصادره، در حقوق کیفری ایران به صراحت تعیین تکلیف نشده است و رویه محاکم نیز بر این است که مصادره اموال و ضبط، قابل تخفیف نیست.^۱ مصادره ی اموال یا به عبارتی سلب مالکیت از فرد به عنوان کیفر مسئله ای است که از لحاظ فقهی با چالش هایی روبه رو بوده است. از آن جا که مالکیت خصوصی افراد در شرع مقدس از احترام بالایی برخوردار است در زمان پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ع)، این بزرگواران در این خصوص بسیار با دقت اقدام می فرمودند تا مبادا به اموال مشروع افراد دست اندازی شود؛ به همین دلیل مصادره ی اموال به عنوان مجازات به هیچ وجه صورت نمی پذیرفت و صرفاً نسبت به اموالی که از راه نامشروع به دست می آمد این جواز وجود داشت.^۲ در کتب مختلف فقهی هم به این مسئله اشاره شده است و تنها همین قالب مورد پذیرش قرار گرفته است یعنی مصادره به عنوان یک ضمانت اجرای

^۱ ادابی، میرزاعلی (۱۳۹۰)، ضبط و مصادره اموال در جرائم مربوط به قاچاق از منظر قوانین کشور، نشریه کارآگاه، ش ۱۸: ۶۸.

^۲ ادابی، میرزاعلی (۱۳۹۰)، ضبط و مصادره اموال در جرائم مربوط به قاچاق از منظر قوانین کشور، نشریه کارآگاه، ش ۱۸: ۶۹.

حقوقی به کار رفته است؛ مانند پس گرفتن مال از غاصب. یعنی از آنجا که مال نامشروع به مالکیت فرد در نمی آید، مصادره به عنوان ضمانت اجرای حکم وضعی عدم مالکیت، جایگاه می یابد و حتی اگر فرد در قالب ارتکاب جرم، اموالی را به ناحق کسب کند، این ضمانت اجرا به ضمانت اجرای کیفری تبدیل نخواهد شد. از طرف دیگر در بسیاری از نظرات فقهی مصادره به عنوان تعزیر مورد پذیرش واقع نشده و حتی برخی کتب پا را فراتر گذاشته و اساساً تعزیر مالی را نپذیرفته اند. مصادره ی اموال حتی در قالب احکام حکومتی از باب مصلحت نیز جایگاهی ندارد زیرا در خصوص مصادره ی اموال، لزوم رعایت مقررات شرعی در فقه مورد تاکید قرار گرفته است و نمی توان از حربه مصلحت برای توجیه سلب مالکیت افراد بهره برد. در این نوشتار در صدد بررسی مبانی و آثار و شرایط مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ی ید در حقوق ایران و فقه امامیه هستیم، ابتدا به تعریف این جرم، ارکان تشکیل دهنده ی آن در قوانین ایران و فقه امامیه پیشنهادی ارائه می گردد. قانونگذار در موارد مختلفی از جمله قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ مصادره ی اموال را به عنوان مجازات پذیرفته است و آن را در جهات مختلفی به کار برده است. این نوشتار پس از تشریح موضوعات پیشین، به تطبیق کاربردهای مصادره اموال در لسان قانونگذار با مبنای فقهی آن خواهد پرداخت.

۱-۳ ضرورت و اهمیت

بررسی ضبط و مصادره در قوانین ضروری است. این امر بیشتر به علت ماهیت این نوع از جرایم و شیوع آن در جامعه و همچنین استفاده فراوان مقنن از ضمانت اجرایی با عنوان ضبط و مصادره اموال برای تنبیه و مجازات می باشد. ضبط و مصادره اموال در حقوق دارای انواع مختلفی است. ضبط دائم و موقت، مصادره عام و خاص انواع و اقسام مختلف ضبط و مصادره اموال را تشکیل می دهند. در حقوق کیفری آنچه ضبط دائم اموال نامیده می شود ماهیتاً مصادره اموال محسوب می شود. قوانین حاکم بر جرایم دارای پراکندگی و گستردگی فراوانی است که همین امر موجب دشواری شناخت سازوکارهای ضبط و مصادره اموال می شود. بررسی برخی از مهمترین قوانین حاکم در این خصوص در این نوشتار گنجانده شده است همچنین بررسی وضعیت اموال ضبط و مصادره شده پس از ضبط و مصادره نیز از نکات مهمی است که در این تحقیق مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۴ اهداف تحقیق

هدف اصلی:

بررسی مبانی و آثار و شرایط مصادره اموال و برخورد آن با قاعده ی ید در حقوق ایران و فقه امامیه

اهداف فرعی:

- بررسی مصادره اموال در حقوق ایران
- تبیین قاعده ی ید.
- بررسی مصادره اموال در فقه امامیه.

۵-۱ سؤالات تحقیق

سوال اصلی:

مصادره اموال از منظر حقوقی چیست؟
نقش قانونگذار در موردسرنوشت اموال ضبط و مصادره شده چیست؟
وظایف دولت در قبال مصادره اموال چیست؟

سوالات فرعی:

آیا بین «ارث» و «مصادره اموال (غیرمنقول) رابطه وجود دارد؟
آیا ضبط و مصادره اموال به عنوان یک مجازات در کنار مجازات اولیه می باشد؟
آیا اموال مضبوط در یک پرونده مطروحه همیشه به نفع دولت جمع آوری می گردد و «غیر قابل برگشت» به مالک اولیه اموال می باشد؟

۶-۱ فرضیه های تحقیق

با توجه به مبانی نظری و مطالعات انجام شده، هدف ما در این تحقیق بررسی فرضیه های زیر است:
فرضیه اصلی:

۱) مصادره اموال از منظر حقوقی همان ضبط اموال است، ولی مصادره برخلاف ضبط که در برخی موارد به عنوان تامین (مانند قرار وجه الکفاله یا وثیقه) به کار می رود، به عنوان مجازات در نظر گرفته شده است و طی آن مال به صورت دائم و برای همیشه از ملکیت فرد خارج می شود. از دیگر تفاوت های این موارد می توان به مرجع رسیدگی اشاره نمود.

۲) در موردسرنوشت اموال ضبط و مصادره شده لازم است قانونگذار با ایجاد رویه واحد از برخوردهای سلیقه ای مراجع با اموال دخیل در ارتکاب جرم، جلوگیری کند.

۳) دولت موظف است اموال را گرفته و به صاحبان حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود.

فرضیات فرعی:

بین «ارث» و «مصادره اموال (غیر منقول) رابطه وجود دارد. ضبط و مصادره اموال به عنوان یک مجازات در کنار مجازات اولیه می باشد. اموال مضبوط در یک پرونده مطروحه همیشه به نفع دولت جمع آوری می گردد و «غیر قابل برگشت» به مالک اولیه اموال می باشد.

۷-۱ تعاریف لغوی و اصطلاحی

مصادره

لغوی:

در مراجع حقوقی، مصادره معمولاً در فرضی که گرفتن مال به عنوان مجازات صورت می گیرد به کار رفته است. ولی مصادره اختصاص به مورد مجازات ندارد و هرگونه سلب مالکیت خودسرانه و بدون پرداخت غرامت عادلانه زیر این عنوان قرار می گیرد.^۱ از نگاه حقوقی می توان مصادره را همان ضبط اموال دانست با این تفاوت که در برخی موارد ضبط اموال به عنوان تأمین به کار می رود. اما در مصادره به عنوان مجازات در نظر گرفته می شود. در مصادره اموال برای همیشه از ملکیت مجرم خارج می شود. مرجع رسیدگی به مصادره نیز «دادگاه کیفری یک» و یا «دادگاه انقلاب» می باشد. اموال تملیکی به همراه تمامی ریز جزئیات مربوط به قوانین آن در برخی از موارد با توجه به متن صریح قانون مبنی بر استیلا دولت بر اموال، مصادره صورت می پذیرد. با توجه به اصل ۴۹ قانون اساسی کشور، دولت باید ثروت های به دست آمده از ربا، قمار، رشوه، غصب، اختلاس، سوء استفاده از موقوفات و معاملات اداری، برپایی اماکن فساد و غیر مشروع، فروختن زمین های موات و مباحات اصلی و سرقت را بگیرد و به صاحبان حقش برساند. در صورتی که صاحبان حق مشخص نباشند، این اموال به بیت المال انتقال می یابد. هر مالی که به صورت غیر قانونی و غیر شرعی کسب شده باشد، مصادره خواهد شد. قاچاق و احتکار از دیگر مواردی هستند که قانون برای آنها مجازات مصادره در نظر گرفته است. محارب نیز در این دسته جای می گیرند و بر طبق قانون و حکم دادگاه، اموال متخلفان ضبط و مصادره می شود و به بیت المال انتقال می یابد.

اصطلاحی:

مصادره سلب نامشروع مالکیت است که موضوع این پژوهش می باشد.

قاعده ید:

---

^۱ محمدی، حمید (۱۳۸۹)، ضبط مصادره و استرداد اموال، تهران: انتشارات گنج دانش: ۳۴.

لغوی :

قاعده ید به این معناست که به سبب وضع ید یعنی دست نهادن و مسلط بودن و در اختیار داشتن چیزی ادعای شخص مسلط و مستولی اثبات می‌شود. چه ادعای مالکیت باشد یا ادعای متولگی بودن برای وقف و غیره.^۱

اصطلاحی:

منظور از قاعده ید آن است که هرگاه شی در دست فردی باشد برای اثبات مالکیت او بر آن، نیاز به اقامه دلیل نیست و اگر کسی ادعای مالکیت را می‌کند، او باید اقامه دلیل نماید.^۲

ضبط :

لغوی :

ضبط در ریشه «ضبط» به معنای گرفت، نگهداشت، دستگیر کرد، جلوگیری کرد، پیروز شده، غلبه یافت، توقیف کرد و مصادره کرده آمده است. ضبط در لغت به معنی گرفتن و نگهداشتن به زور و اجبار، ضبط زمین به معنی توقیف آن و به معنی به زور گرفتن و توقیف کردن چیزی است. غالباً ضبط اموال در مورد پرونده‌های کیفری استفاده می‌شود. ضبط اموال دارای ۲ نوع دائم و موقت است که در نوع دائم آن مال برای همیشه از ملکیت فرد خارج می‌شود. اما در مورد ضبط اموال موقت، امکان بازستاندن اموال ضبط شده وجود دارد. با تکیه بر ماده ۲۲۴ قانون دادرسی کیفری، چنانچه متهم به دادگاه احضار شود و وی بدون عذر موجه در دادگاه حاضر نشود و معرفی وی از طریق کفیل یا وثیقه گذار صورت نپذیرد، وجه کافی وصول می‌شود و یا بر طبق قانون و مقررات وثیقه ضبط می‌گردد.^۳

اصطلاحی:

در اصطلاح ضابطین هم به بخشی از سربازان حاکم در قدیم گفته می‌شد که وظیفه جمع و نگهداری و حفظ اموال و احضار مجرمین و امثال آن را در دارالحکومه به عهده داشته اند و ضابط به معنای گیرنده و نگهدارنده آمده است.^۴

۱-۸ پیشینه

برخی پایان نامه ها و مقالاتی که در این رابطه تا به حال انجام شده است به قرار زیر می باشد:

^۱ موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۹۴)، «قواعد فقه»، جلد ۱، انتشارات مجد، چاپ اول، تهران: ۲۸۳.
^۲ همان: ۲۸۴.

^۳ جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۴)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد ۴، کتابخانه گنج العرش، تهران، چاپ اول: ۹۶.

^۴ جعفری لنگرودی، همان: ۹۷.

۱-۸-۱ تحقیقات داخلی

۱- مصطفوی کاشانی، سید صادق (۱۳۹۶)، سلب مالکیت در حقوق ایران:

در این مقاله، صالحات پیشنهادی در قانون اساسی شامل حذف اصول ۴۷ و ۴۹ و اصلاح اصل ۲۲ می باشد. لازم است که در اصل ۲۲ ضرورت رعایت موازین دادرسی عادلانه در سلب حقوق مذکور در این اصل تصریح گردد و در قالب اصل ۲۲ مکرر بر منع مصادره به عنوان کیفر و منحصر نمودن سلب مالکیت به موارد تأمین منافع عمومی بر مبنای قانون و پس از پرداخت بهای عادلانه تصریح گردد و بیان می کنند.

۲- اسعدی، مرتضی (۱۳۹۵)، بررسی ضبط و مصادره اموال در حقوق کیفری ایران:

هدف تحقیق حاضر، تبیین ماهیت حقوقی ضبط و مصادره اموال است. در قوانین کیفری ایران، ضبط و مصادره اموال گاهی به عنوان مجازات و گاهی به عنوان یک اقدام تأمینی و گاهی هم در مفهوم مدنی آن (استرداد) به کار رفته است؛ ولی بیشتر جنبه جزایی دارد. مرجع صالح رسیدگی به اعتراض به حکم مصادره، دیوان عالی کشور، و مرجع صالح رسیدگی به اعتراض به حکم ضبط، دادگاه تجدید نظر استان است. ولی مرجع صالح رسیدگی به دستور ضبط و مصادره متفاوت است و می تواند دادگاه بدوی یا تجدید نظر باشد و در همه دادگاهها و دادرها ضبط و مصادره مصداق دارد و در هر مرجع، تابع تشریفات خاص خود می باشد. نویسنده مقامات صالح رسیدگی به این موضوع را شامل مقامات دادر اعم از دادستان، بازپرس، دادیار و مقامهای قضایی دادگاه اعم از قاضی صادر کننده رأی و قاضی اجرای احکام ذکر کرده است. به اعتقاد وی مصادره اموال نامشروع، در جهت جلوگیری از پولشویی نقش مهمی دارد. در باره تخفیف مجازات مصادره، در حقوق کیفری ایران به صراحت تعیین تکلیف نشده است و رویه محاکم نیز بر این است که مصادره اموال و ضبط، قابل تخفیف نیست.

۳- عسگری، غزاله (۱۳۹۵)، بررسی شرایط، احکام و آثار ضبط و مصادره و توقیف اموال از منظر قوانین کیفری و جرم شناسی ایران:

این مقاله با رویکرد نظری و روش تحلیلی و تطبیقی بر حقوقی و قوانین موضوعه، به خصوص قانون اجرای احکام مدنی آیین نامه جدید اجرای مفاد اسناد رسمی لازم الاجراء و باهدف شناسایی و روشن ساختن تمام جوانب آثار و احکام توقیف اموال غیر منقول در قوانین جدید فعلی نگاشته شده است.

۴- قاسمی، ابوالحسن (۱۳۹۰)، ضبط و مصادره اموال در حقوق کیفری ایران :

این مقاله به روش کتابخانه ای جمع آوری شده است در این پژوهش به بررسی در مورد ماهیت ضبط و مصادره اموال حقوقدانان نظرات مختلفی ابراز داشتند عده ای می گویند که ضبط و مصادره اموال دارای ماهیت جزائی است یعنی مجازات است و عده ای بر این عقیده اند که ضبط و مصادره اموال دارای ماهیت مدنی و حقوقی است در قوانین کیفری ایران از ضبط و مصادره اموال گاهی بعنوان مجازات و گاهی به